

Петлюри, «недозрілої нації»... А в чому, власне, її незрілість, запитую себе на початку XXI століття? Національна гордість заступила національну гідність і засліпила погляд?..

Історія належить кожному з нас. Кожен може переписувати її, інтерпретувати по-своєму. Ступка граючи для мене, для мене особисто, пробуджує і розбурхує в мені почуття приналежності до історії. І я відчуваю потребу в особистій відповіді. А це, погодьтесь, вже більше ніж естетичне враження.

Ми всі осиротіли...

Магія Ступки в тому, що його вже немає, тілесно немає, а він — з нами. Живе у наших душах у подовженому сприйнятті миттєвостей його сценічного та екранного існування. І я вже не переймаюсь питанням, куди діваються після відходу від земного життя наші думки, почуття, відчуття, переживання. Безмірно вдячний, я впевнено пишу про Богдана у теперішньому часі. Це велике щастя: наше душевне спілкування зі Ступкою продовжується, не втрачаючи ані напруги, ані нагальності.

Ростислав КОЛОМІЄЦЬ
член-кореспондент НАМ України

ШЛЯХ В КІНО ДОВЖИНОЮ В ЖИТТЯ

До сторіччя зі дня народження кінознавця Станіслава Вишинського

Старі світлини в сімейних альбомах мають свою надзвичайну ауру. Їх трохи вицвіла, кольору сепії, поверхня переносить нашу уяву в минуле, в часи, що пішли назавжди. Ось одна з них. На ній бачимо групу чоловіків різного віку та одну жінку, які позують перед фотокамерою. Машина часу старовинної світлини переносить нас назад — у тридцять роки ХХ ст. у Голівуд на березі Чорного моря. Саме так називав Одеську кіностудію український письменник Юрій Яновський, який працював там не один рік. І назва ця багато в чому відповідала дійсності. Невеличка світлина може слугувати свого роду зрізом або моделлю творчого обличчя Першої комсомольської кінофабрики (так називалася тоді Одеська кіностудія) тих далеких років.

Ось у другому ряду скромно сидить сивочолий чоловік з печаттю втомки на обличчі. Воно було добре пізнаване в ті часи. Це славетний режисер і актор Петро Чардинін. Його шлях у кіно розпочався ще в дореволюційні часи, коли митець посів одне з чільних місць у Великому німому. Саме в його стрічках здобула гучної слави найзнаменитіша королева екрану — Віра Холодна.

По центру першого ряду бачимо режисера Георгія Тасіна, який у 1923—1923 рр. був директором Одеської кінофабрики, а пізніше уславив її своєю картиною «Нічний візник» (1928), де великий Амвросій Бучма зіграв одну зі своїх кращих ролей.

Стоїть, тримаючи плівку в руках, оператор студії Яків Куліш. Через кілька років у нього народиться син Савва, який багато пізніше стане класиком радянського кінематографу.

У першому ряду зліва направо сидять: редактор Л. Самберський, завідувач художнього відділення, а пізніше директор Київської кіностудії Д. Копиця, режисер Г. Тасін, режисер О. Леїн та адміністратор Євсєєв.

У другому ряду: режисер О. Маслюков, який став відомий фільмами для дітей, редактор Юхнов, режисер П. Чардинін, режисерка Є. Григорович, сценаристи В. Березинський, К. Ісаєв, В. Алексєєв. По центру — Станіслав Вишинський, редактор Першої комсомольської кінофабрики, чий шлях в кіно почався завдяки рекомендації Олександра Довженка. До Одеси він приїхав з рідного Києва.

* * *

Станіслав Вишинський народився у Києві, 11 квітня 1912 р., у сім'ї Віктора та Альбіни Вишинських. Хрестили його в Олександрівському костюлі. Уродженець Кракова, Віктор Вишинський приїхав до Києва на початку ХХ ст. і працював розмітником на будівництві Бессарабського ринку, там поруч і оселився (на місці теперішнього «Мандарин плаза»). Одружився з польською красунею Альбіною Козловською з Байкової гори і народив з нею двох синів: Станіслава-Кирила та Віктора, але невдовзі помер від чахотки молодим у віці 35 років. Женився пізно — помер рано: сини ставали на ноги самотужки.

Станіслав ще юнаком пішов працювати на завод «Більшовик». Одного разу він потрапив на перегляд фільму Олександра Довженка «Арсенал», на якому був присутній сам режисер. Вів захід Микола Бажан — вони з Довженком тоді дуже товаришували. Подивитися картину прийшли арсенальські бойовики, які воліли-сподівалися побачити себе на екрані, бо були впевненими, що фільм саме про них. Після перегляду фільму Довженка арсенальці залишилися страшенно незадоволеними. Звучали вигуки на кшталт: «А де там я? Я тоді з кулеметом був, а той гранати кидав...» І тоді Станіслав, 17-ти річний хлопець з запальним темпераментом, по-

*Колектив
Першої комсомольської
кінофабрики. Одеса. 1933 р.*

*Наталія Кандиба
і Станіслав Вишинський.
17.12.1937. Київ*

*Редакція газети «За победу»,
Старий Оскол, 1941 р.
Станіслав Вишинський —
другий ліворуч*

Станіслав Вишинський з Миколою Житковим. 1943 р.

*Штатдільм, Тюрінгія, Німеччина.
10.30.1945*

*Наталія Кандиба і Станіслав
Вишинський, Одеса. 1956 р.*

*В.Денисенко, С.Вишинський,
В.Дзурліні з дружиною,
В.Цвіркунов на Київській кіностудії.
Початок 60-х років*

юнацькі щиро підтримав «Арсенал». Він виступив і сказав: *треба саме так — у фільмі показаний героїчний образ революції*. І що фільм йому сподобався. А він сподобався Довженку — і той видав юнакові «путівку в життя» (що узгоджувалося з тодішнім гаслом «Комсомольці — в кінематограф!»).

Розпочався шлях в кіно довжиною в ціле життя. За рекомендацією Олександра Довженка Станіслав Вишинський поїхав працювати редактором та асистентом режисера Одеської кіностудії. Тоді — *Першої комсомольської кінофабрики*. Неповторна чарівність Одеси назавжди залишила слід в його серці.

На кінофабриці, що розташувалась на морському узбережжі, працювало багато молоді. Зі сценаристом Михайлом Макаровим, режисером Марією Афанасьевою, редактором Тихоном Медведєвим, збереглися добрі дружні стосунки на все життя. В Одесі на той час було в кого повчитися. Продовжував працювати Петро Чардинін, який розпочав свій творчий шлях ще в дореволюційні часи. В його фільмах знімалися знамениті «короли» і «королеви» екрану, серед них — Віра Холодна. Одним з провідних режисерів на одеській кінофабриці був Георгій Тасін. Отже, було в кого брати уроки майстерності молодому асистенту режисера.

Та про одеську кінофабрику залишилися не лише райдужні спогади. Одного разу молодих кіношників відправили на село. Ні, не допомагати вбирати врожай, а вилучати *зайвий* хліб у селян. Побачене залишило страшне враження на все життя. Бадьорий місцевий *активіст*, озброєний довгезелезним металевим *щупом* наказав прибулим йти разом з ним. Хлопці зайшли до хати під солом'яною стріхою. На лавці лежала ще нестара жінка і тихо стогнала. Вона вже не могла рухатись, ноги були розпухлі як колоди. *Активіст*, не зважаючи на неї, почав нищпорити по кутках, твердячи: *«все одно знайду»*. Остовпілі хлопці мовчки спостерігали цю картину. Нарешті *активіст*, вийшовши з хати, знайшов те, що шукав. Залізним *щупом* він-таки наткнувся на кілька кукурудзяних качанів, вплетених у солом'яну стріху. *«Я ж казав, що куркулька приховує хліб!»* Власне, *куркульці* було байдуже. Вона вмирала. А оторопілі молоді кінематографісти до другої хати вже не пішли — розвернувшись, пішки за кілька десятків кілометрів попрямували до Одеси. Партійне керівництво кінофабрики роздувати скандалу тоді не стало...

Невдовзі Станіслав Вишинський повертається до Києва, і якось напроти рідної Бессарабки, на Хрещатику біля входу до Театрального інституту побачив дівчину дивовижної краси.

Він зорієнтувався швидко, тим більше після стажу в Одесі, і запитав, як пройти на Бібіковський бульвар (тоді вже бульвар Шевченка). Точно невідомо, що відповіла актриса Наталія Кандиба, але через рік вони одружились, через два роки, в травні 1938 р. у них народилася донька Оксана, через 18 років — у 1954 р. Станіслав Вікторович представив її Олександрі Петровичу Довженку, а ще через двадцять років Оксана почала викладати, а потім завідувати кафедрою кінознавства в тому самому інституті біля якого познайомилися її батьки...

Творчим зростанням стала робота Вишинського у часопису «Радянське кіно», де Станіслав працював у редакції і друкувався сам. Мріяв про отримання спеціальної кіно-освіти. Проте київський кіно-інститут було закрито. Та ж доля спіткала і журнал, який за короткий час свого існування (1935-1938), безумовно, відіграв свою роль у розвитку кінознавчої і кінокритичної думки. На його шпальтах друкувалися Я. Савченко, Г. Затворницький, Г. Авенаріус, В. Юнаковський, М. Кладо та інші.

Деякі замовні сервільні статті не могли зіпсувати загальну картину. Втім, з кожним роком працювати ставало все важче. Партійні функціонери навипередки шукали ознаки ворожої діяльності, всюди бачили троцькістів та агентів іноземної розвідки. Один з номерів журналу відкривався портретом *великого вождя*. Фон було забито штрихами. Працівника редакції Вишинського викликали до керівництва і звинуватили в ідеологічній диверсії... На його здивоване питання показали портрет Сталіна. *«Дивіться уважно — сказав секретар парткому. — Якщо цю рисочку поєднати з цією, а ту провести сюди — що виходить?»* Станіслав знизав плечима. *«Виходить свастика!»* — із задоволенням вигукнув той, що допитував. З великими труднощами вдалося переконати, що довільно поєднуючи рисочки, можна накреслити і п'ятикутну зірку, і будь-яку геометричну фігуру. Та хмари над редакцією продовжували згущатися. Уже потрапив за ґрати друг Станіслава Яків Ясинський, талановитий журналіст, звинувачений у єврейсько-українському націоналізмі. Було заарештовано і Тихона Медведєва за те, що він, працюючи в реперткомі, дозволив постановку «Циганки Ази» Старицького.

Одного разу Станіслав Вишинський збирався поїхати разом з дружиною на відпочинок, та раптом він отримав запрошення свого друга оператора Валентина Орлянкінна взяти участь у кіноекспедиції на Кавказ, знімати альпіністів. Залагодивши сімейні негаразди (молода дружина, звичайно ж, обурилась), Станіслав відбув із групою Орлянкінна в гори. І саме тоді *«за ним прийшли»*. Наталія Кандиба дійсно не знала, де саме тепер знаходиться її чоловік. На щастя, тоді не було мобільних телефонів...

Варто почитати спогади дочки Корнія Чуковського Лідії, яка розповідала про дивну закономірність тих арештів. Вони перекочувались хвилею і, як правило, не повертались за тими, кому вдалося за тих чи інших обставин врятуватись. Вона сама так запобігла сумної долі опинитися в ГУЛАГу. Так сталося і на цей раз. Після експедиції Орлянкінна Станіслав Вишинський повернувся до опустілого приміщення редакції. Прибиральниці і друкарки дивилися на нього мов на привид. Вони були впевнені, що його теж заарештовано... І через багато років Станіслав Вікторович згадував Валентина Орлянкінна як свого рятівника.

Далі були роки роботи в пресі, на київській кінофабриці, а весною 1941 р. збулася мрія про продовження освіти — Станіслав Вишинський поступив до аспірантури Київського державного художнього інституту. Проте навчатися йому там не довелося — війна перекроїла всі життєві плани. Станіслав відразу написав заяву і пішов добровольцем на фронт. Працював у газеті «За перемогу».

Спочатку шлях лежав на захід, потім трагічний відступ, під час якого відбувся один знаковий епізод. Коли ешелон з військовими, під вибухи снарядів і бомб, рушав від перону маленької станції в Західній Україні, якийсь дивальний кинувся його наздоганяти, марно намагаючись вскочити до вагону. І якби не простягнута рука Станіслава Вишинського, він би так і залишився під пострілами німців, що вже зайшли на станцію. Цей випадок описав у польській пресі актор, герой цієї пригоди. Він із вдячністю згадував радянського воїна, що буквально врятував його, назвав ім'я і прізвище. Та зустрітися їм більше не судилося.

У Києві, куди прибув ешелон, ще тримали оборону. Скоро був даний наказ відступати. Станіслав відходив з останніми підрозділами, залишаючи в місті свою родину. Далі був шлях до Сталінграду, а потім зворотна дорога на Захід.

Про співпрацю зі Станіславом Вишинським в армійській газеті тепло згадував літератор Микола Упенник, відзначаючи добру товариську вдачу свого однополчанина. *Дорогому Славі Вишинському, з якими я мріяв до-рого, щиро твій Микола* — підписує згодом поет свою збірку другові.

Війну майор Вишинський закінчив у Берліні. Після закінчення йому, як працівнику відділу культури Радянської військової адміністрації, чимало випадало спілкуватися з німецькою творчою інтелігенцією, і він завжди міг знайти потрібний контакт. Він був комендантом міста Штадтльям у Тюрингії. Потім, в кінці 80-х, мешканці міста запрошували його в гості, але вік і хвороби стали на перешкоді. Станіслав Вишинський не користувався послугами перекладачів, бо вільно володів німецькою, що теж викликало повагу. Про цю повагу і добрі стосунки свідчать дарчі написи німецькою на книгах з історії мистецтва, які зберігаються в сімейній бібліотеці: *«Нашому завжди готовому допомогти другові і раднику, пану Вишинському. Велика подяка за допомогу. Раднику та другу майору Вишенському»*.

Після повоєнного повернення до Києва Станіслав Вишинський звичайно ж, повернувся на кіностудію, яка піднялась з руїн. Він прийшов до редакційного відділу, та разом з тим надзвичайно переймався справами кіноосвіти, яка тоді в Україні була практично зруйнована, взяв активну участь в організації просвітницьких семінарів з історії кіномистецтва. З Москви було запрошено Георгія Авенаріуса, блискучого знавця зарубіжного кіно, який на той час очолював науковий відділ державної фільмотеки у Москві. Станіслав Вікторович добре знав Авенаріуса ще з довоєнних часів, коли той жив і працював в Україні. Так київські кінематографісти почали знайомитись з фільмами Р. Клера і М. Карне, Д. Форда і У. Уайлера.

В Ірпені, в будинку творчості письменників проводились семінари, до організації яких доклав руку Станіслав Вишинський. Їх відвідували провідні кінематографісти, серед яких був і Олександр Петрович Довженко. Після смерті великого кіномитця на кіностудії, що стала носити його ім'я, було створено музей О. Довженка. В цю благородну і важливу справу Станіслав Вишинський теж зробив свій внесок.

В шістдесятні роках український кінематограф переживає епоху свого бурхливого розквіту. І Станіслав Вікторович розуміє, що на часі активна популяризація саме творчості талановитих молодих митців: Сергія Параджанова, Володимира Денисенка, Миколи Машенка, Леоніда Осика та інших. Він іде працювати до щойно створеного Бюро пропаганди радянського кіномистецтва. Сьогодні, в часи, коли будь-який фільм на другий день після канської чи венеційської прем'єри можна легко придбати, здається архаїчною та робота, коли лектор, озброївшись фрагментами з фільмів, розповідав про творчість того чи іншого відомого режисера чи актора. Та в ті часи публіка, що цікавилась кіномистецтвом, охоче відвідувала такі заходи. Загальну увагу привертали і міжнародні кінофестивалі, що проходили у Москві. Станіслав Вишинський відвідує їх, і відбирає найкращі кіноматеріали для показу у різних містах України.

Під час кінофестивалів відбуваються цікаві зустрічі і знайомства з видатними режисерами і кінознавцями, серед яких Жорж Садуль, Марсель Мартен, Валеріо Джуліні та багато інших.

Перегляди фестивальных програм, розповіді про видатних майстрів світового кіно збирали численні аудиторії. Це було свого роду вікно, прочинене в далекий, недоступний світ. Сам Станіслав Вікторович активно працював як лектор з найширших проблем кіномистецтва. Він почувався абсолютно вільно як перед широкою аудиторією глядачів, так і перед фахівцями. Рівень обізнаності й ораторської майстерності були такими, що Станіслава Вікторовича запросили читати курс історії кіно і на кінофакультеті Київського державного Інституту театрального мистецтва імені І. Карпенка-Карого, і в Київському інституті культури. Там він теж мав завжди уважну і вдячну аудиторію. І це було, мабуть, тому, залишаючись у рамках дозволеного, викладач разом з тим розкривав широкі горизонти світового мистецтва, вмів показати те почесне місце, що посідали в ньому українські творці.

З багатьма Станіслава Вишинського пов'язували теплі, дружні стосунки. Особливо дорогими для нього були зустрічі і бесіди з видатним, але опальним митцем Іваном Петровичем Кавалерідзе, спілкування з відомим ученим і педагогом, Іваном Сергійовичем Корнієнком.

В середині зліва направо: І. С. Корнієнко,
Г. Н. Чухрай і С. В. Вишинський.
Київ, 1960-ті роки

Тісні професійні взаємини пов'язували його з редакцією часопису «Новини кіноекрану», де поряд з інформаційними, друкувалися і глибокі теоретичні розвідки. Там працювали відомі журналісти: Михайло Сиренко, Михайло Сакін, Леонід Череватенко, Андрій Яремчук. Вони охоче прислухалися до його думок і порад. Михайло Сиренко це переконливо висловив, даруючи свою книгу: «С.В. Вишинському — моє глибоке шанування. Вірю, що Ви мене відчуєте і зрозумієте».

Глибока дружня повага у словах російського поета і перекладача Володимира Приходька, який охоче дарував свої книжки старшому другові: «Дорогому, доброму Станіславу Вікторовичу Вишинському — от его скромного ученика и собеседника».

Та найпочесніше місце в домашній бібліотеці посідають книжки бойових побратимів Вишинського: Миколи Кассіна, Аркадія Ривліна, Миколи Упеніка. Разом вони пройшли багато шляхів війни. «Дорогому Славі Вишинському з бойовою дружбою», — підписує свою збірку в 1984 р. М. Упенік.

Станіслав Вікторович ніколи не був відвертим дисидентом, хоч його критичні судження були добре відомі. Недарма друзі називали його *сму́тьяном*. Він багато й охоче спілкувався з письменником Віктором Некрасовим і Гелієм Снегір'євим, який тоді був головним редактором і режисером студії Укркінохроніка. Їх пов'язувала любов до кіно та до Києва. Часто вони гуляли разом вулицями, сперечаюся про кіномистецтво. Так, найтісніша дружба пов'язувала його з тими, що так само як і він, безмежно любили кіно і могли просиджувати на переглядах з ранку до вечора, не почувачи жодної втоми. І вже на схилі років, коли перегляди в Будинку кіно втрачали свою привабливість (настав час відеокасет) у напівпустому холодному кінозалі сиділи двоє друзів — вірних солдат кіно: його популяризатор Станіслав Вікторович Вишинський і кінорежисер Іван Нестерович Левченко, завжди додивляючись фільм до кінця.

Внутрішня потреба розповісти про Станіслава Вікторовича Вишинського була для авторів цих рядків цілком закономірною. Без нього не було б самих авторів. Станіслав Вікторович був не тільки батьком і дідом, він був першим учителем, саме він передав нам свою любов до кіномистецтва, зібрана ним бібліотека кіномистецтва стала основою нашої кіно-освіти.

В кінематографі є чимало весвітньо відомих і гучних імен, але набагато більше тих, хто вірно служив кіно, «не маючи ні чинів, ні орденів» (О. Довженко). Станіслав Вишинський був бойовим офіцером, його груди прикрашали ордені і медалі. Та в кіно він себе вважав рядовим і готовий був служитилюбимому мистецтву на будь-якій його ділянці, там, де буде найбільш корисним.

Почуття несплаченого боргу ніколи не полишить авторів: не вислухали, не записали його спогадів, які, безперечно, могли б поповнити скарбницю українського кіно. Залишилися якісь окремі фрагменти, острівці пам'яті, які все ж не втрачають своєї цінності. Отже, «хай буде так, як написано» (О. Довженко).

1. Мусієнко О. Українське кіно: тексти і контекст. — Вінниця, 2009 — С. 394–403.

2. Мусієнко О., Мусієнко Н. Все життя — кіно // Українська культура. — 2009. — № 3. — С. 38–39.

3. Український біографічний кіно довідник / Н. Капельгородська, Є. Гулущенко, О. Сенько. — К., 2001. — С. 103.

Оксана МУСІЄНКО
член-кореспондент НАМ України, кандидат мистецтвознавства, професор
Наталія МУСІЄНКО
кандидат філософських наук, старший науковий співробітник